

6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность : учеб. пособие. [для студ. вузов, обучающихся по направлению и спец. «Психология», «Клиническая психология»] / А. Н. Леонтьев. – М.: Смысл, Издательский центр «Академия», 2004. – 346 с.

7. Леонтьев Д. А. Непонятый классик (к 100-летию со дня рождения Джорджа Келли (1905 – 1967)) / Д. А. Леонтьев // Психол. журн. – 2005. – Т. 26. – № 6. – С. 110-116.

8. Лурия А. Р. Об историческом развитии познавательных процессов / А. Р. Лурия. – М.: Наука, 1974. – 172 с.

9. Петренко В. Ф. Конструктивистская парадигма в психологической науке / В. Ф. Петренко // Психол. журн. – 2002. – № 3. – С. 112 -119.

10. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – СПб : Питер, 2005. – 480 с.

11. Улыбина Е. В. Психология обыденного сознания / Е. В. Улыбина. – М.: Смысл, 2001. – 263 с.

12. Шмелев А. Г. Психодиагностика личностных черт / А. Г. Шмелев. – СПб.: Речь, 2002. – 473 с.

ПРОБЛЕМА МОВИ ТА МОВЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

УДК: 378.14+372.12+005+81.276.6

Перевознюк Н.М.

У статті наведено порівняльний аналіз понять “мова” та “мовлення” у контексті проблеми ділового спілкування, розкрито сутність та дефініції основних понять означеного методологічного підґрунтя.

Ключові слова: мова, мовлення, мовленнєва діяльність, внутрішнє мовлення, висловлювання, ділове спілкування.

ПРОБЛЕМА ЯЗЫКА И РЕЧИ В КОНТЕКСТЕ ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ

Перевознюк Н.Н.

В статье приводится сравнительный анализ понятий “язык” и “речь” в контексте проблемы делового общения, раскрыта сутність и дефиниції основних понятий данной методологической области.

Ключевые слова: язык, речь, речевая деятельность, внутренняя речь, высказывание, деловое общение.

LANGUAGE AND SPEECH PROBLEM IN THE CONTEXT OF BUSINESS COMMUNICATION

N.M. Perevoznyuk

The article deals with analysis of “language” and “speech” notions in the context of business communication. The essence and definitions of the given methodological area main notions are clarified.

Key words: language, speech, speech activity, inner speech, utterance, business communication.

Відомо, що наявність дихотомії “мова – мовлення” визнається мовознавцями одним з найбільших досягнень лінгвістики ХХ ст., однак проблема розмежування означених понять на даний час не є остаточно вирішеною у наукових колах. Спілкування розглядається науковцями як *комунікативна діяльність особистості*, саме тому виняткового значення набуває роль мови як засобу спілкування, а отже, виникає необхідність роз’яснення таких понять, як *мова, мовлення та мовленнєва діяльність*. Проте, вивченню співвідношення понять “мова” та “мовлення” у контексті ділового спілкування приділяється, на нашу думку, недостатньо уваги, що обумовлює актуальність подальших розробок у даному напрямку.

Означена проблематика представлена науковими пошуками Л.С. Виготського, Н.І. Жинкіна, М.П. Кочергана, М.Р. Львова, С.Ю. Ніколаєвої, Р.С. Немова, Л. В. Щерби, Н. Хомського, Ф. де Соссюра й ін.

Мета статті – проаналізувати сутність понять “мова” та “мовлення” у контексті проблеми ділового спілкування, розкрити сутність ділового мовлення, ділового спілкування з мовознавчих позицій.

Характеризуючи роль мовлення у спілкуванні, Л.С. Виготський писав: “Спілкування, засноване на свідомому розумінні та на свідомій передачі думок та переживань, неодмінно потребує певної системи засобів, прототипом якої було, є і назавжди залишиться людське мовлення, що виникло із потреби у спілкуванні у процесі праці” [1, с. 11] .

Прийнято вважати, що проблема мови та мовлення була вперше порушена відомим лінгвістом В. фон Гумбольдтом, а згодом розвинута, уведена у науковий обіг та теоретично обґрунтована швейцарським мовознавцем Ф. де Соссюром, який вважав, що мова – явище психічне, міститься у мозку людини, а мова – явище психофізичне (психофізіологічне), що знаходиться у фізичному середовищі [5, с. 49].

Так, Ф. де Соссюр писав: “Мова – це скарб, що практикою мовлення відбивається на всіх, хто належить до одного суспільного колективу, це граматична система, що віртуально існує у кожного у мозку, точніше сказати, у цілої сукупності індивідів, бо мова не існує повністю ні в одному з них, вона існує у повній мірі лише у колективі... Відокремлюючи мову та мовлення, ми тим самим відділяємо: 1) соціальне від індивідуального; 2) суттєве від другорядного та більш чи менш випадкового. Мова не є діяльністю мовця. Мова – це готовий продукт, який мовець пасивно реєструє... Навпаки, мовлення це індивідуальний акт волі та розуму [10, с. 52]”.

Із ознак, висунутих для розмежування мови і мовлення, найважливішими вважаються наступні: мова – явище абстрактне, загальне, мовлення – конкретне; мова – явище стабільне, довговічне, мовлення – динамічне, нестійке, випадкове, унікальне. При цьому, майже всі лінгвісти, які визнають існування дихотомії “мова – мовлення”, вважають мову потенцією, знанням або системою знаків, а мовлення – реалізацією, маніфестацією цієї потенції [5, с. 53].

Для правильного пояснення співвідношення мови і мовлення, як зауважує відомий український мовознавець М.П. Кочерган, потрібно враховувати

такі підходи до даного явища, як: гносеологічний (філософський), онтологічний (власне лінгвістичний) та прагматичний (цільовий) [5, с. 55-56].

У гносеологічному (філософському) плані мову і мовлення потрібно розглядати як явища різного ступеня абстракції. Мова – це загальне, абстрактне, мовлення – окреме, конкретне.

В онтологічному плані мова належить до психічних явищ, а мовлення до психофізіологічних, доступних сприйманню. У такому разі, за М.П. Кочерганом, мова певною мірою відноситься до мовлення як ідеальне до матеріального.

З прагматичного (цільового, функціонального) погляду мова являє собою щось стабільне і загальноприйняте, тоді як мовлення є оказіональним (випадковим, унікальним), рухливим.

Відомий вчений-лінгвіст М.І. Жинкін вважав, що “мовлення – це дія, яку виконує один партнер по відношенню до другого для передачі думки та смислового впливу [3, с. 18]”, у той час як “мова як засіб реалізації мовленевого процесу являє собою самостійну систему, що має власну структуру. Але функціонування мови нерозривно пов’язане з мовленням, оскільки саме мовлення є сферою її застосування [3, с. 7]”.

Спираючись на характеристику, запропоновану М.Р. Львовим [6, с. 10 – 16], ми можемо виділити наступні визначення та відзнаки мови і мовлення:

1. Мова є системою знаків (тобто звуків, морфем, слів, словосполучень, фразеологічних одиниць й ін.), яка використовується людьми для вираження думок, емоцій, для внутрішнього діалогу, для спілкування з іншими людьми. Мовлення є безпосередньо спілкування, вираження думок, самовираження.

2. Мова – потенційна система знаків, сама по собі не набуває дії, зберігається у пам’яті кожної людини (“мовної особистості”) та є нейтральною по відношенню до оточуючої дійсності.

Мовлення є дією та її результатом (продуктом), це завжди вмотивована цілеспрямована діяльність людей, викликана певними обставинами, ситуацією та спрямована на рішення певних задач – соціальних чи особистих.

3. Мова прагне стабільності, консервативна, приймає новації не відразу, а лише під впливом вимог її носіїв та користувачів.

Мовлення припускає появу нових слів, фонетичні та граматичні відхилення, які так і лишаються випадковими (оказіональними) і згодом зникають, або затверджуються, перетворюються у факти мовної системи.

4. Мова підпорядковується нормам, які визначаються на основі традицій, закономірностей мови, літературного вжитку мовних засобів й ін.

Мовлення також підпорядковується нормі літературної мови (у використанні слова, вимові, правописі), але порушення норми має місце, оскільки мовлення індивідуальне.

5. Мова має рівневу структуру, має точне число звуків (фонем), морфем, відмінків, навіть кількість слів у кожний даний момент може бути точно підраховано.

Мовлення теоретично безмежне: кількість речень є настільки великою, що навряд піддається підрахунку. Мовлення як процес має певні характеристики: темп, тривалість, гучність, у письмовому варіанті – шрифти, розташований на папері, що не притаманно мові. Мовне оформлення думки, що вис-

довлюється у мовленні, з точки зору мовця, вторинне, може варіюватися, оскільки один й той самий зміст може бути виражений різними засобами, первинним є змістовий фактор мовлення.

Не вичерпуючи усіх можливих відмінностей, вказані ознаки, на нашу думку, доволі точно розкривають сутність мови та мовлення.

У даному дослідженні ми розуміємо *мову* як “найважливіший засіб спілкування між людьми” [9, с. 5], як “систему одиниць спілкування та правил їх функціонування” [4, с. 31]. Нагадаємо, що *системою* є сукупність взаємопов’язаних і взаємозумовлених елементів, яка має свою *структуру* (тобто спосіб організації системи, її внутрішня будова). Під системою мови ми розуміємо рівні мови (артикуляційно-вимовний, морфемний, лексичний, синтаксичний, рівень тексту), її внутрішні зв’язки, правила мови, парадигми, моделі [6, с. 11].

Головними функціями мови (*функція* – це роль, що виконується), які свідчать про виразний соціальний характер мови як суспільного явища, є *комунікативна*, тобто функція спілкування, та *мислетворча функція*, тобто функція формування й формулювання думки, які є тісно пов’язаними між собою, адже для здійснення спілкування необхідно мислити та уміти передавати власні думки за допомогою мовних засобів. З приводу цього Л.В. Щерба писав: “Насправді, мова та мислення формують нерозривну єдність, та спостереження за мовою є спостереженнями за мисленням, оскільки останнє неможливо спостерігати поза мовних форм [13, с. 339].” За висловом Н. Хомського, “людська мова безпосередньо відображає характеристики людських інтелектуальних здібностей, мова являє собою пряме “дзеркало розуму” – у такому ступені, в якому інші системи знання та переконань не здатні на це [12, с. 9].”

У той же час, Л.С. Виготський зосереджує увагу на тому, що “... хід думки не збігається прямо та безпосередньо із розгортанням мовлення. Одиниці думки та мовлення не збігаються. Перший і другий процеси виявляють єдність, але не тотожність [1, с. 311].”

Ми підтримуємо думку О.Г. Спиркіна, що “сутність мови виявляється у її двосудинній функції: слугувати засобом спілкування та знаряддям мислення. Мовлення – це діяльність, сам процес спілкування, обміну думками, почуттями, побажаннями, цілепокладаннями й т.п., який здійснюється за допомогою мови, тобто певної системи засобів спілкування [11, с. 149]”.

Отже, комунікативна функція реалізується у спілкуванні, розмовах, діалогах; дана функція створює суспільство як соціум: без комунікації суспільство не могло б існувати. “Первинна функція мовлення комунікативна. Мовлення є перш за все засіб соціального спілкування, засіб висловлювання та розуміння [2, с. 18]”.

Також науковцями виокремлюється ряд інших функцій, серед яких – *інформаційна функція* (функція повідомлення), яка полягає у тому, що мова слугує засобом пізнання, збору і оформлення знань, накопичених людством у процесі історичного розвитку, що здійснюється шляхом усних та переважно письмових текстів, тобто через мовлення, мовленнєву діяльність. *Емотивна функція*, тобто функція вираження емоцій, охоплює величезний діапазон у мовленнєвій поведінці людини, оскільки емоційно нейтраль-

не, безпристрасне мовлення не часто зустрічається навіть у науковому середовищі. Ділове спілкування у даному випадку не є виключенням, оскільки, враховуючи високий рівень формалізації, вираження власних емоцій, поглядів, позицій, тобто особистісно-емоційний фактор, все ж прослідковується у даному виді спілкування, здебільшого під час усної комунікації: при веденні ділових бесід, обговоренні умов ділового співробітництва, ділових виступах, нарадах, переговорах, доповідях й ін. Таким чином, особистісний аспект мовлення все ж відіграє певну роль у процесі ділового спілкування.

Мовлення — це спілкування, контакт між людьми, обмін думками та почуттями, інформацією; це вербальне, мовне спілкування за допомогою мовних знакових одиниць: слів, синтаксичних конструкцій, тексту, інтонацій, часто при підтримці невербальних засобів, жестів, міміки й ін. [6, с. 7].

Ми підтримуємо думку українських науковців (С.Ю. Ніколаєва, О.Б. Бігіч, С.В. Гапонова й ін.), що мовлення є “найуніверсальнішим засобом комунікації, тому що при передачі інформації за допомогою мовних знаків смисл повідомлення губиться менш за все” [7, с. 59].

Ми розуміємо **мовленнєву діяльність**, спираючись на визначення С.Ю. Ніколаєвої та І.А. Зимньої, як “один з багатьох видів людської діяльності, що визначається як активний, цілеспрямований, опосередкований мовою та змовлений ситуацією спілкування процес прийому і видачі мовленнєвого повідомлення у взаємодії людей між собою” [7, с. 59]. Мовленнєва діяльність суб’єкта поєднує у собі мову і мовлення як внутрішній засіб та спосіб її реалізації.

Згідно з теорією мовлення, розробленою М.Р. Львовим, мовлення є тожним говорінню та аудіюванню (усні види мовлення), письму (писемне вираження думки) та читанню (писемні види мовлення), а також внутрішньому, мисленнєвому мовленню.

Науковець розглядає види МД, спираючись на теорію кодових переходів М.І. Жинкіна. Так, М.І. Жинкін писав: “... потреби комунікації викликали утворення взаємодіючих кодів, які склалися у єдину систему: мова — звукове мовлення — внутрішнє мовлення — інтелект. Це система саморегулюється та здатна до самовдосконалення [3, с. 18]”.

При цьому, **говоріння** — “це озвучення думки, кодовий перехід з мисленнєвого коду, з коду внутрішнього мовлення, яке передує усному висловлюванню, на звуковий (акустичний) код, на код фонетичний” [6, с. 34].

Кодування інформації, за Р.С. Немовим, - “це спосіб її передачі від однієї живої істоти до іншої” [8, с. 513].

Аудіювання передбачає перехід з акустичного коду, у якому слухаючий приймає повідомлення, яке висловлює інша людина, на код внутрішнього мовлення, на мисленнєвий код.

Спираючись на теорію кодових переходів мовлення Н.І. Жинкіна, одиницею перекодування вважається фонема.

Письмо — це процес, перекодування змісту думки з мисленнєвого коду через посередництво звукової ступіні (ця ступінь може виступати або в усному вимовленні висловлювання перед його записом, або у виді внутрішнього проговорювання) на графічний, буквенний код [6, с. 36].

Читання, що має форму читання вголос та про себе, це знову ж таки, кодовий перехід з графічного коду — надрукованого чи написаного тексту —

на мисленнєвий, а у варіанті усного читання — ще й на акустичний код [6, с. 31]. Розуміння прочитаного забезпечує мисленнєвий код, код образів та понять.

Вважаємо вказати ще один важливий вид мовлення — *мовлення внутрішнє*. Воно являє собою мисленнєве мовлення, вербалізоване мислення, що обслуговує зовнішнє мовлення і всі дії людини. Одна з головних задач внутрішнього мовлення — це підготовка зовнішнього мовлення, усних та письмових висловлювань. У цій ролі воно — початковий етап майбутнього висловлювання, його внутрішнє програмування. Внутрішнє мовлення, за М.І. Жинкіним, потрібно розглядати як “універсальний предметний код, що став посередником не тільки між мовою та інтелектом та між усним та писемним мовленням, але й між національними мовами [3, с. 18]”.

У процесі мовленнєвої діяльності структурною одиницею мовленнєвого спілкування прийнято вважати *висловлювання*. “Це така одиниця мовленнєвого процесу, яка має відносну самостійність, завершеність, містить комунікативно-модальний аспект, інтонацію (в усному варіанті), невербальні засоби, доступна актуальному членуванню (тема-рема)” [6, с. 53]. Це може бути репліка, монолог у діалозі, фраза як частина більш крупної мовленнєвої дії. Термін *висловлювання* може застосовуватися не тільки до процесу мовлення, а й до тексту.

Слід зазначити, що близьким до поняття *висловлювання* є поняття *мовленнєвого акту* як одиниці мовленнєвого процесу та одиниці породження тексту, на чому базується нова галузь лінгвістичної науки, що виникла у ХХ ст., — теорія мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Р. Серл, Н.А. Безменова, Н.Д. Арутюнова). Мовленнєвий акт — діяльність, що здійснюється як мінімум між двома людьми: це учасники діалогу, суб’єкти кореспонденції, часто опосередковано. “*Мовленнєвим актом* слід вважати цілеспрямовану *мовленнєву дію* — одиницю нормативної у данім мовнім колективі, у даній соціальній групі мовленнєвої поведінки, що розглядається у певній ситуації” [6, с. 53]. Структура мовленнєвого акту складається з *докомунікативного етапу*, на якому проявляються ситуаційний та мотиваційний фактори, мовленнєва інтенція — мовленнєвий намір, внутрішньо-мисленнєва підготовка висловлювання; *комунікативного етапу*, що має дві ступені: матеріалізація підготовленого висловлювання — перехід з мисленнєвого на акустичний чи графічний коди і сприйняття висловлювання шляхом перекодування знову на мисленнєвий код внутрішнього мовлення; *посткомунікативного етапу*, який може реалізовуватися як вербально у вигляді відповіді співрозмовника, нового акту мовлення, висловлювання, так і у невербальній формі — певною дією або її відсутністю.

Мовлення ми розглядаємо як “конкретно застосовану мову, засоби спілкування в їх реалізації” [4, с. 32].

Отже, мовлення — це мова безпосередньо у процесі функціонування.

Проведений аналіз дозволяє нам розглядати *ділове мовлення* як ділове спілкування, ділові стосунки між людьми, обмін думками з приводу ділових питань, обмін професійно-значущою інформацією.

Ми можемо прийти до висновку, що ділове спілкування виступає як форма взаємодії суб’єктів, що реалізує їх професійно-комунікативну діяльність,

при цьому види мовленнєвої діяльності — говоріння, аудіюванню, читання та письмо виступають вербальними засобами спілкування, продуктом якого є інтерпретація професійно значущої інформації учасниками комунікативної взаємодії.

Однак, означений спектр проблем потребує подальших розробок, зокрема перспективним, на нашу думку, є напрямок досліджень мови та мислення у контексті навчання іншомовного ділового спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Мышление и речь: Психологические исследования / Под ред. и со вступит. статьей В. Колбановского. — М.-Л.: Государственное социально-экономическое издательство, 1934. — 326 с.

2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 2. Проблемы общей психологии / Л. С. Выготский ; [Под ред. В.В. Давыдова]. - М.: Педагогика, 1982. — 504 с.

3. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. — М.: Наука, 1982. — 159 с.

4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М. П. Кочерган. — К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. — 368 с.

5. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М.П. Кочерган. — К.: Видавничий центр “Академія”, 1999. — 288 с.

6. Львов М.Р. Основы теории речи: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. Р. Львов. — М.: Издательский центр «Академия», 2000. — 248 с.

7. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб. / Кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколасвої — К.: Ленвіт, 2002. — 328 с.

8. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. — 4-е изд. — Кн. 1: Основы общей психологии / Р. С. Немов. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. — 688 с.

9. Паламар Л.М. Мова ділових паперів : Практ. посібник. — 4-те вид. / Л.М. Паламар, Г.М. Кацавець. — К.: Либідь, 2000. — 296 с.

10. Ф. де Соссюр. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр ; [переводы с французского языка под ред. А.А. Холодовича]. — М.: Прогресс, 1977. — 696 с.

11. Спиркин А.Г. Основы философии: Учеб. пособие для вузов / А.Г. Спиркин. — М.: Политиздат, 1988. — 592 с.

12. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский // Публикации отделения структурной и прикладной лингвистики МГУ им. М.В. Ломоносова ; [Серия переводов; под общ. ред. В.А. Звегинцева]. — Вып. 2. — М.: Изд-во Московского университета, 1972. — 123 с.

13. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. — М.: Едиториал УРСС, 2004. — 432 с.